

הכנס המדעי ה-14
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ג

קצרים

יו"ר: פרופ' צביה מרקוביץ

התפקיד: "מיילדת מחקר" - היבטים בליווי חוקרים בתהליך מחקר**Research and researching: The art of delivery**

דחיינות, פרפקציוניזם, חוסר ביטחון והצפה – אלה רק חלק מהגורמים המעכבים תהליכי מחקר אקדמי ומונעים מחוקרים לעמוד בלוחות זמנים שקבעו לעצמם או שנקבעו עבורם. רבות נכתב על שיטות במחקר אקדמי ובכתיבה אקדמית, אך לא הרבה מחקר ומחשבה הוקדשו להיבטים ב"תקיעות" במחקר.

אבקש לנצל את הבמה להצגה ודיון בסוגיות אלה של "מאחורי הקלעים" של העשייה האקדמית תוך הצגת סיפורי מקרה, לבטים אתיים, מקצועיים ואנושיים. נתבונן בדוגמאות של מחקרים מרתקים, חשובים וחדשניים שנתקעו וחיכו לדחיפה קלה כדי לצאת מהמגירה ומארגזי הממצאים אל אור השמש ולהגיע לפרסום הנכסף. נבחן את תפקיד ה"מיילדת", תומכת הכתיבה, בהגעה לתוצאות הנדרשות.

מטרות המחקר היו: (1) לעקוב אחר תהליכי המחקר אצל חוקרים שונים, לבדוק אילו גורמים מקדמים את תהליך המחקר ואילו מעכבים אותו; ו-(2) להציע כלים יישומיים עבור חוקרים ועבור מוסדות מחקר. הכלים כוללים פרוטוקול עבודה, סיוע והתערבות ברמה פרטנית וקבוצתית.

אוכלוסיית המחקר כוללת חוקרים ברמות שונות, החל מסטודנטים לתואר ראשון, דרך סטודנטים לתארים מתקדמים וכלה בחוקרים באקדמיה. המדגם כולל נבדקים מכל שדרת החוקרים. המחקר הוא איכותני וכלי המחקר העיקרי הוא תצפית משתתפת. החומר מעובד לפי קטגוריות, כגון: מגדר, דיסציפלינות המחקר, ותק במחקר, סיבת ה"תקיעות" במחקר - גורמים חיצוניים ואובייקטיביים לעומת גורמים אישיותיים וסובייקטיביים, ציפיות הנבדקים בנוגע להתערבות ולסיוע, ודרכי ההתערבות ברמה האקדמית וברמה האישית-התארגנותית. המחקר כולל איסוף חומר מהספרות, איסוף מקרים מהשדה, וניתוח איכותני של המקרים.

מן הממצאים עולה כי התערבות פרטנית המותאמת לכל חוקר באופן אישי מסייעת לסיום מוצלח של המחקר, לכתיבתו ולפרסומו. הצלחת ההתערבות תלויה במידת המוטיבציה של החוקר וביכולותיו האישיות. בין הכלים שנמצאו אפקטיביים היו סיוע בניהול זמן, העצמה, סיעור מוחות, ליווי אקדמי ורגשי.

מחקר זה הוא בתחילת דרכו. עד כה נסקרו חומרים מספרות המחקר בנושאים רלוונטיים ונאספו נתונים מהשדה.

**צורכי סטודנטים והתלבטויות מרצים בקורסים של שיטות מחקר איכותניות
במסגרת לימודי תואר ראשון במכללות להוראה**

**Students' needs and instructors' deliberations in undergraduate
qualitative research courses in colleges of education**

בשנים אחרונות מקובל ללמד שיטות מחקר, כמותיות ואיכותניות, במסגרת לימודי התואר הראשון. הוראת קורסים אלה מובנת ומקובלת במסגרת לימודים לתארים גבוהים היות ומטרתם היא להכין את הסטודנטים לעריכת מחקר, עובדה המספקת מוטיבציה לסטודנטים להתעמק וליישם תכנים מורכבים הנלמדים בקורסים אלה. לעומת זאת, במסגרת לימודי הסמכה, הוראת קורסים אלה ולמידתם הינה בעייתית, היות ותכניהם אינם קשורים באופן ישיר לדיסציפלינה בה מתמחים הסטודנטים, ובשל העובדה כי במסגרת ההסמכה, הסטודנטים אינם נדרשים לבצע עבודת מחקר. נקודת מוצא זו מעמידה את לימודי שיטות המחקר בעמדת נחיתות מול לימודי מקצועות הדיסציפלינה והדידקטיקה ומעוררת שאלות רבות וביניהן: לשם מה ללמד קורסים אלה? ואם ללמד, במה להתמקד? האם להעריך את הידע של הסטודנטים באמצעות מבחן או עבודה מסכמת? כמה מטלות לתת ואילו מטלות הן היעילות ביותר?

כמו כן, יישומם של המתווים "אופק חדש" ו"עוז לתמורה" מביא לקורסים אלה אוכלוסיית משתלמים נוספת: עובדי הוראה שכבר נמצאים במערכת והם בדרך כלל מבוגרים יותר, לא חוו לימודים במסגרת אקדמית ועתה הם נאלצים להתמודד עם תכנים מורכבים, ולגביהם השאלות שהועלו רלוונטיות עוד יותר. סיבה נוספת לנחיצות מחקר הבוחן הוראה ולמידה בקורסים המלמדים שיטות מחקר במכללות לחינוך בישראל דווקא היום, היא העובדה שהתקדמותם המקצועית של המורים לדרגות הגבוהות על-פי המתווים שהוזכרו, תלויה בביצוע מחקר.

המטרות העיקריות של המחקר הן לאתר את דפוסי ההתלבטות בקרב המרצים להוראת שיטות מחקר במסגרת לימודי תואר ראשון במכללות להכשרת מורים, במהלך כל שלבי הקורס: החל מבנייתו ועד למתן הציון הסופי. מטרה נוספת היא לזהות את צורכי הסטודנטים בקורסים אלה. בהתאם למטרות אלה מתוכנן מחקר איכותני שיבחן סוגיה זו מנקודת מבטם של מרצים ושל סטודנטים.

מתוך הספרות העולמית העוסקת בשנים אחרונות בדיון ובמחקר של הוראת שיטות מחקר לסטודנטים במערכת ההשכלה הגבוהה, נדמה כי מתחיל להתהוות תחום חדש - פדגוגיה של שיטות מחקר. מחקר זה עשוי לתרום לגוף ידע חדש זה. תרומה מעשית של המחקר עשויה להניב הצעות לשיפור דרכי ההוראה של קורסים לשיטות מחקר והתאמתם לצורכי הסטודנטים בדיסציפלינות השונות.

בהרצאה אסקור את הספרות המחקרית, את מערך המחקר המתוכנן ואת התוצאות הראשוניות.

סיפור של ספרייה: מה קורה ומי קורא בגן לוינסקי

The tale of a community library and its readers

אוכלוסיית המהגרים בדרום תל-אביב הולכת וגדלה, ולמרות הדיון הפוליטי והחברתי העוסק בשהותם בתל-אביב, אין להתעלם מהצרכים הבסיסיים של אותה אוכלוסייה. חלק מאנשי הקהילה מנהלים אורח חיים הכולל ביקור בספרייה הציבורית. חוקרים מציינים את הספרייה הציבורית כבמה להשתייכות חברתית (social inclusion), וכן מצביעים על תפקידים חברתיים אחרים המיוחסים לספריות הציבוריות. בספרות המקצועית קיימים תיאורים של מניעים רבים אחרים של קוראים המשתמשים בספריות ציבוריות. ספריות ציבוריות מזמנות חשיפה לסוגים רבים של חומרים כתובים, וחשיבות השפה הכתובה, כגורם חיוני בהתפתחות הקריאה בקרב ילדים, היא ברורה. לדוגמה, סלנו וניומן מדווחות על תפקידה המרכזי של הספרייה הציבורית בהתפתחות הקריאה וההישגים הלימודיים של ילדי מדינת פנסילבניה שבארה"ב.

המחקר הנוכחי מבקש ללמוד על הספרייה בגן לוינסקי בתל-אביב ועל התפקיד שהיא ממלאת בקרב קהילת המהגרים. מטרה נוספת היא ללמוד על הקוראים, ועל הפרקטיקות האורייניות של האוכלוסייה הבוגרת והצעירה. המחקר מבקש לתאר את הספרייה בגן לוינסקי והשימוש בה מהיבטים שונים. ההיבט הראשון הוא ההיבט החברתי: מיהם הקוראים הפוקדים את הספרייה? מהם המניעים לביקוריהם בספרייה? מהם הרגלי הקריאה שלהם? ההיבט השני הוא ההיבט האורייני: באילו שפות מבקרי הספרייה קוראים? האם הספרייה תורמת לקידום האוריינות של ילדי המהגרים? האם מתפתחת אוריינות דו- לשונית בסיוע הספרייה?

המחקר יתבצע בגישה האיכותנית ואיסוף הנתונים ייעשה באמצעות תצפיות וראיונות עם הקוראים ועם עובדי הספרייה. המחקר עשוי לתרום לידע על תפקודה של ספרייה קהילתית ולמיפוי צורכיהם של ילדי המהגרים; כמו כן, הוא עשוי לעודד פעילות חינוכית מעשית בתחום האוריינות.

**סיפורים והמשכי סיפורים בין אם לילד
במודל לפסיכותרפיה הורית מבוססת היקשרות**

**The neverending story of the dialogue between
mother and child in a parent psychotherapeutic model**

במסגרת לימודי הדוקטורט שלי בפסיכולוגיה, אני חוקרת מודל לפסיכותרפיה הורית המבוסס על היקשרות, שפיתחתי במהלך השנים. הטיפול נערך ללא נוכחות הילד, ומטרתו שינוי הקשר בין האם/האב לילד, ובכך להשיג שיפור ברווחתם של הילד והוריו. המודל עוסק, נוגע, נשען ומשתמש בהיבטים תאורטיים של תאוריית ההיקשרות של בולבי ובממצאים מחקריים הקשורים אליהם. בכך הוא מצטרף למאמצים ליישם ולתרגם תאוריה ומחקר למסגרת הטיפולית. המודל רואה את הקשר בין מטפל למטופל כמטפורה של הקשר אם-ילד בשני מובנים: (1) המודל שואף ליצור מצב בו המטפל ישמש עבור המטופל כחוף מבטחים ובסיס בטוח, כלומר, גם ישמש מקור לניחומים ותמיכה, הגנה וביטחון ברגעי מצוקה, באופן שמותאמת לייחודיות הקשר, וגם יאפשר חקירה ולקיחת סיכונים הנדרשים לשינוי, ובכך ליצור הרחבה של העצמי האישי וההורי; (2) המודל עושה שימוש במאפייני יצירת קשר והתפתחותו בין האם לילד מרגע הלידה, מבחינת השימוש הפוטנציאלי במלל, בנרטיב, בשיח ביניהם כבסיס לקשר, וכהזדמנות לפיתוח של מנטליזציה ותפקוד רפלקטיבי, ויסות רגשי, התפתחות של נפרדות, קריטריונים שמשמשים להגדרת סגנונות היקשרות שונים, בטוחים ובלתי בטוחים. במסגרת זו תיעשה עבודה טיפולית בתהליכי ההעברה מילדותו של ההורה לתפקיד ההורות, וקשורה לכך תפיסת ההורה את "ילד המציאות" לעומת "ילד הפנטזיה".

על-פי תפיסת המודל, המסגרת הטיפולית הופכת תוך כדי תהליכי בירור למסגרת המאפשרת לרקום סיפורים שעולים מתוך מכלול חייו של ההורה. למרות זאת, המודל אינו עוסק בסיפוריו של ההורה כפי שמגדירה זאת הגישה הנרטיבית, וגם לא משתמש בטכניקות המוצעות על-פיה. ההורה מעלה אפיזודות של הקשר עם הילד, לרוב אפיזודות קונפליקטואליות, שמשמשות כבסיס לעבודה. בדרך כלל, בחיי היומיום, אפיזודות אלה, כשהן מגיעות אל סיומן, מצטרפות למאגר האינטראקציות הלא ברורות והלא התפתחות.

המפגש הטיפולי מאפשר חזרה לסיפורים אלה שנחווים כחסרי מוצא, והופך אותם לדינמיים על-ידי המשכי סיפורים של אינטראקציות דמיוניות אפשריות עם הילד, שעשויות, על-פי יכולותיו של ההורה, להיות מובאות בפני הילד במציאות. המשכי סיפור אלה, שמורכבים מאמירה, מחשבה, רגש, תובנה, תיאור וכד', מעמיקים את הקשר בין ההורה והילד, ומזמנים רגעי מפגש (moments of meeting).

העבודה שהמטופל והמטפל עושים סביב אפיוני השיח, הסיפור והמשכי הסיפור, מאפשרים פיתוח מנטליזציה ותפקוד רפלקטיבי, ארגון וויסות רגשי, והתפתחות של נפרדות, ובכך ניתנת הזדמנות למפגש אחר ביניהם. מכיוון שגם הקשר מורה-תלמיד הוא, לדעתי, מטפורה לקשר הורה-ילד, ניתן להרחיב את השימוש שעושה המודל בשיח או בנרטיב, בסיפורים ובהמשכי סיפורים לקשר מורה-ילד, ובכך להועיל לילד מבחינת ההתפתחות הרגשית והחברתית שלו, ולצד זה להקל על המורה בהתמודדותו עם תלמידים.

מילות מפתח: היקשרות, הורה-ילד, פסיכותרפיה הורית, עבודה טיפולית בתהליכי ההעברה מהילדות של ההורה לתפקיד ההורות, סיפור דינמי

"הסברת ההווה": התרחשויות בעלות ערך חדשותי ללימודי הגאוגרפיה**Newsworthy events for Geography studies**

ב"הסברת אירועי ההווה" אנחנו מתייחסים לעיון ולימוד של "ההיסטוריה של ההווה". לימודה ודרכי הוראתה נעזרים באירועים ובתהליכים אקטואליים, כאשר חלק ניכר מן הדוגמאות מנוצלות בדיסציפלינה הגאוגרפית. ואכן, מורים עושים שימוש בתובנה משמעותית לעולם המדע, כי 'ההווה הוא המפתח לעבר', משפט אותו ניסח ליל **בעקרונות הגאולוגיה** ב-1830 בהתבססו על עקרון האחידות של האטון, המוזכר בזמן **עמוק** ב-1788. אלו השפיעו על תורתו של דרווין ב**מוצא המינים** ב-1858 אשר הביא למהפכה בתחום החשיבה המדעית. תפיסה זו משרתת אותנו בדיסציפלינה הגאוגרפית ובה נתמקד.

כאשר אנחנו מתייחסים לערך חדשותי, הכוונה היא לחשיבות התקשורתית הניתנת על-ידי המדיה לסוגיה לעניין חדשותי אשר ערכו נקבע על-פי סוג האירוע, אופיו והיקפו. ככל שערכו 'גבוה' יותר, כך גדלים סיכוייו לעבור את מחסום 'שומרי הסף', להפוך לחדשה עיתונאית, ולהיות מבוקש יותר. ואמנם, אירועים אקטואליים בעלי ערך חדשותי נמצאים ראויים להיות משודרים ומצולמים בשידור חי או מוצגים בכתבות מילוליות. קורה כי בולטות מיוחדת של אירוע חדשותי, יש לה הקשרים ופוטנציאל הראויים ללימוד והוראה, אלו מסתייעים בטכנולוגיות המגוונות של האינטרנט ובחכמת ההמונים אשר שינו את סביבת המידע בה אנו חיים. נראה כי כיום לא ניתן שלא להתייחס לביטוי של אל גור בהקשר לפרויקט אוטוסטרדת המידע מ-1994.

אירועי ההווה וקונפליקטים אקטואליים המאפיינים את תרבויות העולם בכלל, ואותנו בישראל בפרט, מלווים לעתים קרובות במאפיינים דרמטיים, מרגשים וקיצוניים ביוצרים מציאות אקטואלית חדשה, שונה, וכמובן גם שנויה במחלוקת. אירועי ההווה והמציאות היומיומית נושקים למרחב ולזמן, ולכן הם מתאימים לעיסוק בדיסציפלינה הגאוגרפית. ואמנם, החוקרים מביאים דוגמאות לאירועים עכשוויים הרלוונטיים להוראה ונמצאים בשימוש במוסדות לימודיים שונים.

נעשה שימוש באיסוף נתונים מן המולטימדיה בבנייתם של קורסים חדשים ועדכניים הנושאים בחובם היבטים אקטואליים, גלובליים ומקומיים בצורה מסונכרנת, ביניהם: גאוגרפיה של עימותים ומשברים; אסונות טבע ואסונות מעשה ידי האדם; דילמות של מים; אנרגיה וסביבה; משאבי טבע ועוד. יתרונותיהם של הקורסים הם בחשיפת צורות ידע משתנות המעורבות בלימוד מונחים חדשים, כמו: האביב הערבי; הוראה מקוונת; האיום האיראני; שילוב טכנולוגיה ניידת בלמידה חוץ כיתתית ועוד. זו ההזדמנות להעלות כתבות חדשותיות העוסקות בנושא הקורס המתייחסות לעכשוויות מן ההיבט למרחב. כמו למשל, מגפת שפעת החזירים העולמית או האסון הגרעיני בפוקושימה, או התייחסות לאירועים הנוגעים לסביבת חיינו הקרובה והרחוקה, לדוגמה: קיום סיורים לאתרי ההתרחשויות, כמו אזור הבולענים בחופי ים המלח הנסוגים.

לסיכום: הסברת ההווה מוצגת בעזרת דוגמאות של סיפורי ההווה, קרי, האירועים האקטואליים והתהליכים האקטואליים. עיסוק והסברה של אירועי ההווה מכילים בחובם יתרונות ואיכויות, ביניהם רלוונטיות, מוטיבציה, סקרנות, עניין ומשמעות, חינוך לערכים, כולן קטגוריות המשרתות את מטרות ההוראה ואת הפעילות האנושית של האדם המודרני המודע לעברו מחד, ועסוק בתהייה ובבחינה מתמדת של יחסי העבר עם ההווה ומול העתיד, מאידך.

מילות מפתח: הסברת ההווה, ערך חדשותי, שומרי סף, סיפורי ההווה, חכמת ההמונים

